

UDK: 30.303(378)

Barno YAKUBOVA,
Andijon mashinasozlik instituti assistenti
E-mail: byakubova1990@gmail.com

ADU dotsenti, pedagogika fanlar nomzodi M.Artikova taqrizi asosida

MUSTAQIL TA'LIMNI SAMARALI TASHKIL QILISH TALABALAR MUSTAQIL FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK OMILI SIFATIDA

Аннотация

Ushbu maqolada o'quvchi-talabarlarning aqliy jihatdan rivojlanishida nazariy tafakkurning roli katta ekanligi. Talabalar adabiy asarlarni o'qish va tushuntirish orqali mustaqil fikrlash, mulohaza yuritish va munozaralarga o'rgana borishligi. Unda asta-sekin tabiat va jamiyat haqida o'zining nuqtai nazari, e'tiqodi, qarashi shakllashi, tanqidiy fikrlash ta'lim va jamiyatdagi o'rni haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: Fikr, falsafa, mantiq, pedagogik, psixologiya, ta'lim, inson, o'quvchi, ko'nikma, ma'lumot, qobiliyat, talaba.

ЭФФЕКТИВНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ КАК ПЕДАГОГИКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКТОР РАЗВИТИЯ САМОСТОЯТЕЛЬНОГО МЫШЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В этой статье рассматривается тот факт, что роль теоретического мышления в умственном развитии учащихся-студентов велика. Тот факт, что учащиеся учатся самостоятельно мыслить, рефлексировать и дискутировать, читая и объясняя литературные произведения. В нем постепенно рассказывается о природе и обществе, о формировании собственной точки зрения, убеждений, взглядов, критического мышления и его месте в образовании и обществе.

Ключевые слова: педагогическое сотрудничество, стратегии деятельности учителя, проектирование, педагогико-психологические требования, педагогическое мастерство, ученики.

EFFECTIVE ORGANIZATION OF INDEPENDENT EDUCATION AS A PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FACTOR FOR THE DEVELOPMENT OF INDEPENDENT THINKING OF STUDENTS

Annotation

In this article, the fact that the role of theoretical thinking in the mental development of student-students is great. The fact that students learn to think, reflect and debate independently by reading and explaining literary works. It gradually talks about nature and society, about the formation of its own point of view, beliefs, views, critical thinking and its place in education and society.

Key words: pedagogical cooperation, strategies of cooperation, teacher activity, design, pedagogical and psychological requirements, pedagogical skills, students.

Kirish. Talabalarining o'quv faoliyati orqali dunyoqarashi, tafakkuri shakllanadi, ijtimoiy tizimga ongli munosabati tarkib topadi. Ma'lumki ta'lim jarayonida o'quvchining faolligi oshadi va o'quv fanlariga bo'lgan qiziqishi shakllanadi[1].

Ta'lim-tarbiya jarayonida ijobiy natijalarga erishish, eng avvalo, yosh avlodga ilmiy bilimlar berish, ularning asoslarini puxta o'rgatish, ularda keng dunyoqarash hamda tafakkur ko'lamini hosil qilish, ma'naviy-ahloqiy sifatlarini shakllantirish borasidagi ishlarni samarali tashkil etish bilan belgilanadi. O'z-o'zidan bu samaradorlik ta'lim muassasalaridagi o'quv fanlarni o'qitish jarayonining tashkil etilishi, o'tkazilishi, erishgan natijalari bilan uzviy bog'langan. SHuningdek bu jarayonning o'quvchilarning mustaqil fikrlash kompetentsiyasini rivojlantirishdagi o'rni ham o'ziga xosdir. Xususan, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish jarayonining asosiy maqsadlaridan biri ham o'quvchilarning mustaqil fikrlash kompetentsiyasini rivojlantirish asosida ta'lim mazmunining sifatini oshirishdir [2].

Tadqiqot metodologiyasi. Yosh avlod aqliy-ma'naviy kamolotini ta'minlashda ularning mustaqil fikrlashi ulkan ahamiyat kasb etishini asoslash dolzarb ilmiy muammoga aylandi. SHu ma'noda psixolog olimlar E.G'oziev, V.Karimova, R.Sunnatova, Z.Nishonova, K.Kenjabaeva, pedagoglar Q.Husanboeva, N.Alavutdinova, M.Zayniddinova, SH.Nurullaeva, M.Saidov, B.Xodjaev singari olimlarning

o'quvchi tafakkuri mustaqilligi va uni rivojlantirish borasida olib borgan tadqiqot ishlari diqqatga sazovordir [3].

Mustaqil fikrlash tushunchasi, uning shaxsni shakllantirishdagi o'rni va roli yuqorida nomlari keltirilgan olimlar tomonidan ochib berishga harakat qilingan. Bu masalaga psixologlar, pedagoglar o'z maqsadlaridan kelib chiqqan holda, turli daraja va miqyoslarda fikr-mulohazalar bildirishgan [4].

Talabalarni mustaqil fikrlashga yo'naltirish borasida izlanishlar olib borgan pedagog olimlarning har biri unga o'ziga xos tarzda yondashishgan, ta'rif berishgan. Masalan, Z.Nishonovaning fikricha: «Mustaqil fikrlash shaxs xislati sifatida har qanday faoliyat turida individual va jamoaviy yutuqlarga erishishda yuqori ko'rsatkichni ta'minlaydigan muhim omillardan biridir» [5].

A.Erkaevning qarashlari bo'yicha esa: «Mustaqil fikrlash jamiyat insonga yaratib bergan imkoniyat va erkinliklarning mahsuli va in'ikosidir» [6].

Psixolog olimlar V.Karimova va R.Sunnatovalar fikr haqida shunday deyishgan: «Ob'ektiv olamdagi voqea-hodisalarning inson ongiga ta'sir etishi natijasida hosil bo'ladigan tuyg'u «fikr» deb ataladi. Fikr asosida inson ko'zi bevosita ilg'amayotgan, uning ko'z o'ngida bo'lmagan, bo'lgan taqdirda ham o'sha narsaning ichki xususiyatiga aloqador bo'lgan sirli jihatlarini ko'rish imkoniyatiga ega bo'ladi»[7].

Q.Husanboeva olib borilgan o'z kuzatishlariga tayanib, mustaqil fikrlashga quyidagicha ta'rif bergan: «Mustaqil fikrlash – insonning o'z oldida turgan muammoni aniq belgilangan maqsad va vazifalarga muvofiq holda bilimi hamda hayotiy tajribalariga tayanib, o'z intellektual imkoniyati darajasida turli yo'l, usul, vositalar yordamida, mustaqil ravishda hal qilishga qaratilgan aqliy faoliyatidir»[8].

Tahlil va natijalar. Talabalarining mustaqil fikrlash kompetentsiyasini rivojlantirish omillari haqida to'xtalganda, ularning mazmun-mohiyati, ahamiyati, beradigan natijasi haqida fikr yuritish o'rindir. Demak, o'quvchining mustaqil fikrlash kompetentsiyasini rivojlantirishda quyidagi omillarga e'tibor qaratish lozim:

Birinchi, o'quvchilar uchun mustaqil fikr yuritish, izlanish, o'z fikrini erkin bayon eta olish, o'z xulosasi bilan tengdoshlarini tanishtirish ko'nikmalarining o'zlashtirilishini ko'zda tutuvchi dars jarayonlarini tashkil etish lozim. Bunda ta'lim texnologiyalari pedagogik faoliyatning ma'lum sohasini qamrab olishi nazarda tutiladi. Faoliyat sohasi, bir tomondan, tanlangan texnologiyaga muvofiq uning asosini tashkil etuvchi qatorlar tizimini hosil qilsa, ikkinchi tomondan, faoliyatning tarkibiy qismi sifatida yuzaga chiqadi. Bugungi kundagi yangi pedagogik texnologiyalarning bosh vazifalaridan biri zamonaviy ta'lim mazmuni asosida o'quvchining o'quv tafakkur faoliyatini shakllantirish, ya'ni ta'lim texnologiyasi asosida o'quvchilarga bilim berish, bu jarayonning samaradorligini kafolatlash bosh masalalardan biridir. Shunday ekan, o'tkaziladigan har bir dars jarayonini alohida tayyorgarlik bilan tashkil etish ta'lim sifatiga ijobiy ta'sir ko'rsatib, bu jarayon o'quvchining mustaqil fikrlash kompetentsiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi [9].

Ikkinchi, dars jarayonlarida o'qitishning samarali vositalaridan unumli, o'rinni foydalanish zarur. Pedagogik jarayonning mohiyati – o'qituvchi hamda o'quvchining birgalikdagi faoliyati mazmunida aks etadi, mazkur jarayonda pedagog o'quvchiga yuzaga kelgan qiyinchiliklarni yengishga axborotlarni e'lon qilish, ko'rsatish, eslatish, tushuncha yoki maslahat berish, yo'naltirish, haqqoniy lashtirish, kengashish, bartaraf etish, ilhomlantirish, qiziqish va hurmatni izhor qilish, talabchanlikni qo'llab-quvvatlash kabi ko'rinishlarda yordam beradi. Dars jarayoniga tanlangan har bir metod ta'lim sifatiga ta'sir etadi. Metod tanlashda quyidagilarga e'tibor berish lozim: [10].

- dars mavzusiga (sodda/murakkab);
- darsga qo'yilgan maqsadga;
- dars shakliga;
- talabalar soniga;
- talabalar yoshiga;
- o'quvchilar tajribasiga;
- resurslarga;
- talabalarining tayyorgarlik darajasiga;
- talabalarining ehtiyojlariga;
- talabalarining ruhiyatiga;
- mentalitetiga.

Uchinchi, sinfdan tashqari mashg'ulotlarni tashkil etish jarayonida o'quvchilarning qiziqishlari asosida turli xil yo'nalishdagi tadbirlarni tashkil etish orqali o'quvchining o'z ongidagi mavjud bilimlarni rivojlantirish, o'z qobiliyatlarini namoyish etish, imkoniyatlaridan samarali foydalanish muhiti yaratiladi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish jarayonida tashkil etiladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlarda o'quvchining qiziqishlarini inobatga olgan holda ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini oshirish mumkin [11].

Sinfdan tashqari mashg'ulotlar talabalarining mustaqil fikrlash kompetentsiyasini rivojlantirishga ahamiyatli omillar bilan boyitilgan. Ijtimoiy gumanitar fanlarning o'qitish jarayonining o'ziga xosligi ham talabalarni mustaqil fikrlatish, mustaqil ishlash, mustaqil qarorga kelish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

To'rtinchidan, axborot texnika vositalaridan samarali foydalanish orqali ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitishda o'quvchilarning fanga oid manbalarni ko'proq o'rganishga yordam beradi. Fanlarni o'qitishda kompyuterlardan foydalanish asosan "O'quv pedagogik dastur"lar yordamida amalga oshiriladi. SHuningdek, zamonaviy kompyuterlarning dasturiy ta'minotiga mavjud bo'lgan turli matn muharriridan, grafik, elektron jadval, ma'lumotlar jamg'armasi kabi dasturlardan foydalanish dars samarasini oshirish bilan birga o'quvchilarda kompyuter texnikasini boshqarish ko'nikmalarini hosil qiladi. [12].

Beshinchidan, tadqiqotchilik qobiliyatini shakllantirish orqali o'quvchilarda ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish jarayonidagi izlanishlar bilan mustaqil ijod qilish ko'nikmasi hosil qilinadi.

Oltinchidan, darslik bilan mustaqil ishlash ko'nikmasini hosil qilish orqali o'quvchi o'z tajribalariga tayangan holda materiallarni o'rganadi va ularga o'z munosabatini bildiradi [13].

Ettinchidan, ota-onalar bilan hamkorlikdagi faoliyat o'quvchilarning mustaqil faoliyatlarini olib borishlari uchun shart-sharoit yaratishning asosiy omili bo'lib xizmat qiladi.

Mustaqil fikr yuritish o'zining samaradorligi, dolzarbligi, universalligi bilan barkamollik sari o'quvchilarni yetaklaydi, jamiyat va tabiat hodisalarini anglashda puxta negiz hozirlaydi.

Fikr yuritishning mustaqilligi, aqlning tashabbuskorligi, pishiqiligi va tanqiydiligidagi namoyon bo'ladi. Aqlning tashabbuskorligi deganda, insonning o'z oldiga yangi muammoni, aniq maqsad, yaqqol vazifa qo'yishini, ana shularning barchasini amalga oshirishda, nihoyasiga yetkazishda, yechimni qidirishda usul va vositalarni shaxsan o'zi izlashi, aqliy zo'riqishni, ularga taalluqli qo'shimcha belgi va amatlarni kiritishdan iborat bosqichlarning namoyon bo'lishini nazarda tutadi. Aqlning pishiqiligi vazifalarni tez yechishda hamda yangi usul va vositalarning eng maqbulini saralash va o'z o'rnida aniq qo'llashda, eski yo'llardan forig' bo'lish va boshqa ruhiy jarayonlarda ifodalanadi. [14].

Fikr yuritishning mustaqilligi uning mahsuldorligi bilan uzviy bog'liq tarzda kechadi. Muayyan sohaga aloqador ilgari surilgan fikrlar, g'oyalari, tavsiyanomalar bo'yicha nazariy va amaliy vazifalar hal qilingan bo'lsa, unday fikrni sermahsul deyiladi. Vaqt oralig'ida bajarilgan aqliy faoliyat ko'lamiga va sifatiga oqilona baho berish – fikr yuritish mahsuldorligini o'lchash mezonini sifatida xizmat qiladi. [15].

Inson oddiy narsalar to'g'risida fikr yuritganda ham ularning tashqi belgilari bilan cheklanmay, hodisalar mohiyatini teran ochishga intilsa, oddiy turmush haqiqatidan ham umumiy qonuniyat kashf qilishi mumkin. SHubhasiz, insonning mustaqil fikrlashi hali izlanmagan, to'la foydalanilmayotgan imkoniyatlar inson tafakkuri ila kashf qilinishi fan va texnika taraqqiyotini jadallashtirishga xizmat qiladi. Inson kamoloti jismoniy, ahloqiy va aqliy bosqichlardan iborat bo'lib, mustaqil fikrlash inson kamolot pillapoyasining so'nggi cho'qqisidir. Insoniyatning hozirgi bosqichida aqliy kamolotga yetishish asab tizimining taranglashuvi, aqliy zo'riqish, hissiy jiddiylashuv barqaror irodaviy xatti-harakatlar uzluksiz faollik, fidoyilik namunalari evaziga bosqichma-bosqich, asta-sekinlik bilan amalga oshishi mumkin [16].

Xulosa va tavsiyalar. Talabani boshqarish qobiliyatini rivojlantirish barcha o'quv fanlarida bo'lganidek, ijtimoiy-gumanitar fanlarni o'qitish jarayonida ham ustuvor vazifa bo'lib qoladi. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'qitish jarayonida ta'lim olishga undovchi sabablar, turlicha bo'lishi mumkin. Talaba xaqiqatdan xam ishga kirishishi uchun, o'quv faoliyati davomida uning oldiga qo'yilayotgan masalalar nafaqat tushunarli bo'lishi, balki talaba tomonidan ichki qabul qilinishi va ahamiyatga ega bo'lishi lozim. Motivatsiyaning

asl manbasi uning ichida bo'lganligi uchun, talaba o'zi xoxlab o'zi amalga oshirishi lozim. SHuning uchun ta'lim olishning asosiy motivi bu ichki undovchi kuch hisoblanadi.

Bu, o'z navbatida, o'quv jarayonining maqsadlarini pedagogik-psixologik tashxislashga imkon beradi. Asosiy vazifalardan biri talabalarning hamkorlikdagi o'quv jarayoni uchun qo'yilgan maqsadlar asosida rivojlanishini ta'minlashdir. O'quv jarayonining maqsadi pedagogik

tizimning izchilligini ta'minlashning asosiy omili sifatida bir qator tabiiy muammolarni keltirib chiqaradi. O'qituvchining diagnostika faoliyati aniqlik, maqsadlarni bir xilda aks yettirish, ularga erishish usullari va o'lchash va baholash ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Agar o'qituvchi diagnostika faoliyatini amalga oshirmasa, hamkorlikdagi pedagogik jarayonni maqsadli tarzda tashkil etish mumkin yemas.

ADABIYOTLAR

1. Sirojiddinova, I.M. (2023). Scientific and Technological Progress, Problems and Solutions In the Application of Artificial Intelligence. *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education* (2993-2769), 1(9), 49-53.
2. Sirojiddinova, I.M. (2023). Immersion of students in an uncomfortable environment as a method of activating the learning process. *ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali*, 3(11), 4-5.
3. Khamidovna P.O. Issues of development of the communication culture of technical students //world of science: journal on modern research methodologies. – 2023. – t. 2. – №. 3. – s. 32-35.
4. Khamidovna P.O. On the Issues of Studying the Problems of Unorganized Youth //Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal. – 2023. – T. 2. – №. 3. – S. 316-318.
5. Saidovna R.D. A systematic approach to the development of students'creative abilities //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2023. – T. 2. – №. 3. – S. 133-142.
6. Saidovna R. D. Professional competence of the educator—the main factor ensuring the quality of education //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 3. – S. 226-231.
7. Ozodbek E. Philosophical factors of increasing social and economic activity in society //ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali. – 2023. – T. 3. – №. 11. – S. 40-43.
8. Shavkatovich E. O. Human Existence and its Oriental Essence //American Journal of Science on Integration and Human Development (2993-2750). – 2023. – T. 1. – №. 10. – S. 15-18.
9. Baxtiyorovna Y.B. Formation of independent thinking among young people—today is the most relevant day in pedagogy as a function //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2023. – T. 2. – №. 3. – S. 143-148.
10. Bakhtiyarovna Y. B. Independent work of students through the internet pedagogical conditions of organization //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 3. – S. 59-61.
11. Gulomjonovna N. D. Spiritual and Economic Factors of a Strong Family //Telematique. – 2023. – S. 7607–7611-7607–7611.
12. Dilnoza N. The use of interactive technologies in teaching philosophy in the higher education system //Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development. – 2022. – T. 4. – S. 118-123.
13. Bakhriddin S. The essence of the pedagogical innovation process //barqarorlik va yetakchi tadqiqotlar onlayn ilmiy jurnali. – 2023. – T. 3. – №. 11. – S. 8-11.
14. Sharobiddin o'g'li S. B., Rahimberdi o'g'li X. S. Strategy of Cultural Development in New Uzbekistan //Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599). – 2023. – T. 1. – №. 9. – S. 11-15.
15. Xudoyberdiyev S., Soliyev B. O'zbekistonda sun'iy intellekt va raqamli iqtisodiyot istiqbollari //Conference on Digital Innovation: "Modern Problems and Solutions". – 2023.
16. Rahimberdi o'g'li X. S. Modern History of Central Asia //Miasto Przyszłości. – 2023. – T. 41. – S. 142-146.